

MIROŚLAW PŁONKA

TESTAMENTY MIESZCZAN BOCHEŃSKICH (XVI-XVII WIEK)

HISTORIA
HEREDITAS
ECCLESIA

FUNDACJA
MIESZKOWSKICH

TESTAMENTY
MIESZCZAN
BOCHEŃSKICH
(XVI-XVII WIEK)

TOM 31

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA, PROF. UPJPII

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. PROF. DR HAB. ROBERT TYRAŁA, POLSKA
KS. PROF. DR HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA
PROF. DARIUS VON GÜTTNER SPORZYŃSKI, AUSTRALIA

Mirosław Płonka

TESTAMENTY
MIESZCZAN
BOCHEŃSKICH
(XVI-XVII WIEK)

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

FUNDACJA
MIESZKOWSKICH

Kraków 2025

Mirosław Płonka
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
✉ <https://orcid.org/0000-0002-3806-1146>
✉ miroslaw.plonka@uken.krakow.pl

© Copyright by Mirosław Płonka & Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzenci
prof. Christoph Augustynowicz, Universität Wien
prof. dr hab. Krzysztof Mikulski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
dr hab. Tomasz Wiślicz, prof. Instytutu Historii PAN

Opracowanie redakcyjne
Joanna Cieślik

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-091-0 (druk)
ISBN 978-83-8368-092-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383680927>

Na okładce wykorzystano obraz *Alegoria śmierci*, nieustalony malarz krakowski,
ok. 1650, olej, płótno, 132 × 294, Kraków, Muzeum Archidiecezjalne
Kardynała Karola Wojtyły, depozyt parafii w Bodzanowie

Publikacja sfinansowana przez Fundację Mieszkowskich

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Mojej żonie Klaudii

Spis treści

WSTĘP.....	11
Stan badań.....	13
Postrzeganie testamentu w Bochni.....	21
Baza źródłowa.....	27
Ramy czasowe i problemy badawcze	31
Metodologia i konstrukcja pracy.....	35
KULTURA TESTOWANIA	43
Rozwój kancelarii miejskiej pod kątem testowania	43
Członkowie zborów wobec testowania	61
Barokowa <i>vanitas</i>	79
Testowanie jako wydarzenie.....	89
Przyczyny i okoliczności spisywania testamentów	106
Poza czasem wyjątkowym	107
Wobec nagłej śmierci.....	116
Testowanie w czasie zarazy.....	116
Testowanie w połogu	130
Testamenty osób pobitych i okaleczonych	136
Testamenty osób otrutych	143
Testament skazańca	149
Testamenty niepełnoletnich.....	151
Spis rzeczy jako integralna część testamentu.....	153
TESTAMENT JAKO PALIMPSEST	163
Oczekiwania testatorów.....	164
Oddziaływanie szkolnictwa parafialnego	173
Urzędnicy jako strażnicy formy	178
Między oralnością a piśmiennością	188
Wzorce kulturowe.....	193
Język i jego reguły.....	200
Relacyjny aspekt testamentu	207
STRUKTURA I RETORYCZNOŚĆ TESTAMENTÓW	215
Formuły urzędowe.....	216
Datacja.....	228

Inwokacje	231
Intytulacja	236
Arenga, narracja i promulgacja.....	239
Dyspozycje	256
Sankcje, klauzule i aprekcje	262
Pożegnania.....	270
Westchnienia.....	277
Unieważnienie lub zmiana testamentu	280
Pamięć w testamentach.....	284
Performatywy – słowa zmieniające rzeczywistość	289
TESTATORZY.....	297
Przedstawiciele władz miejskich	300
Osoby związane z żupą bocheńską	308
Rzemieślnicy i handlarze	315
Słudzy kościelni.....	329
Kobiety jako testatorki	333
Struktura majątkowa testujących	342
Zasięg terytorialny kontaktów testatorów	350
Deklarowany majątek nieruchomy.....	362
Świat rzeczy – przywiązanie do dóbr materialnych	369
RELACJE RODZINNE I SPOŁECZNE	379
Relacje rodzinne.....	383
Dzieci.....	383
Małżonkowie.....	400
Rodzice	407
Rodzeństwo i jego dzieci.....	409
Wnuki	416
Powinowaci i dalsi krewni	418
Egzekutorzy i opiekunowie.....	421
Służba	431
POBOŻNOŚĆ MIESZCZAŃSKA	437
Korporacjonistyczny wymiar pobożności mieszczańskiej.....	439
Osobista relacja z sacrum.....	449
Boże miłosierdzie	450
Kult maryjny i rola cudów.....	454
Kult świętych	462
Przedmioty kultu indywidualnego.....	465
Współuczestnictwo w utrzymaniu lokalnych kościołów	472
Przedmioty osobiste przeznaczane na cele kultu	483
Pogrzeb mieszczański w Bochni	488
ZAKOŃCZENIE	509

Spis treści

ANEKS.....	513
BIBLIOGRAFIA.....	575
Źródła rękopiśmienne.....	575
Źródła drukowane.....	577
Opracowania.....	580
WYKAZ TABEL.....	603
WYKAZ WYKRESÓW.....	604
WYKAZ ILUSTRACJI.....	605
WYKAZ SKRÓTÓW.....	606
INDEKS OSOBOWY.....	607
INDEKS GEOGRAFICZNY.....	647
STRESZCZENIE.....	651
SUMMARY.....	655

Wstęp

W monografii Bochni Feliks Kiryk zwrócił uwagę na konieczność studiów nad zachowanymi testamentami jego mieszkańców w kontekście dalszych badań nad dziejami miasta¹. Testament jako źródło wymyka się jednoznaczny pojęciom badaczy próbujących uchwycić jego złożoną naturę i charakter². Mimo formularza i udziału osób trzecich w procedurze testowania był aktem nade wszystko indywidualnym. W zapisywanych słowach i zdaniach odciskało się piętno testatora, stąd próba wskazania

- 1 „Ponieważ nie jest możliwe przytoczenie, a nawet pobieżne wykorzystanie tych (zasługujących na specjalne wydanie) świadectw poziomu życia materialnego i duchowego mieszczan bocheńskich, tylko przykładowo zwrócimy na nie uwagę”, zob. F. Kiryk, *Bochnia do połowy XVII wieku*, [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980, s. 124.
- 2 Halina Manikowska, próbując wskazać współczesne trendy w metodologii badania testamentów, stwierdziła, że rozwiązania stosowane przez polskich historyków są najbliższe drugiej i trzeciej generacji Annales (tzw. *nouvelle histoire*), zob. H. Manikowska, *W poszukiwaniu źródła „totalnego”. Najważniejsze kierunki badań nad testamentami ludności miejskiej w XIII-XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej: KHKM), t. 68, 2020, nr 1, s. 19-35. W polskich badaniach dominuje jednak metodologia zaczerpnięta od historyków niemieckojęzycznych, którzy zwracali uwagę nade wszystko na testamenty jako źródło do badań biograficznych lub z zakresu historii prawa. Stąd interpretuje się je głównie jako akty prawne, darowizny dokonane przez jednostkę skutkujące przeniesieniem praw do przekazywanej własności po śmierci wystawcy. Wskutek przyjęcia perspektywy trzeciej generacji Annales testament zaczęto traktować niemal jako źródło „totalne”, wymykające się analizie wyłącznie z perspektywy jednej dyscypliny, por. np. J. Wymułek, *Testamenty mieszczan krakowskich (XIV-XV wiek)*, Warszawa 2015, s. 15-17. W 1973 r. Michel Vovelle opublikował wyniki analizy blisko 20 tys. aktów ostatniej woli, w której zastosował metodę kwantytatywną. Takie rozwiązanie w kontekście badań mentalności testatorów okrzyknięto przełomem metodologicznym. Ponadto pojawiło się odniesienie do kwestii reprezentatywności społecznej testamentów, zob. M. Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle. Les attitudes devant la mort d'après les clauses des testaments*, Paris 1973. W kręgu badaczy anglo-amerykańskich zyskały zaś one miano pierwszorzędного źródła do badań nad stosunkiem do rzeczy materialnych, zob. E. Weltch, *Shopping in the Renaissance: Consumer Cultures in Italy 1400-1600*, New Haven, CT 2005.

wszystkich powodów testowania wymagałaby analizy życiorysu i sytuacji każdego z testujących. Testament pozostaje zatem źródłem do badań zarówno życia materialnego oraz duchowego, jak i kwestii rodzinnych, relacji interpersonalnych, zainteresowań testatora, poziomu jego wykształcenia, używanego języka, przywiązania do rzeczy materialnych itp.³ Należy poszukiwać w nim odzwierciedlenia osoby, która go pisała, dyktowała czy akceptowała prezentowany sobie formularz. Najbliższą definicją testamentu zdaje się być w tym kontekście ta Alicji Falniowskiej-Gradowskiej, uznającej go za dokument, w którym „najpełniej do głosu dochodzi sam człowiek”⁴. W obliczu poszukiwań źródła uniwersalnego („totalnego”) oraz słów Martina Nodla studzących entuzjazm badaczy historii mentalności i historii społecznej⁵ powstała praca poświęcona testamentom mieszczan bocheńskich. Zapis ostatniej woli potraktowałem w niej jako dokument-artefakt podporządkowany konwencji i formularzowi oraz jako źródło zawierające – często wybiórczy – portret testatora⁶.

- 3 To pokłosie trzeciej generacji *Annales* i badań m.in. Vovelle’a, który pokazał, że niezwykle bogata problematyka badawcza przy pracy z testamentami nie mieści się w ramach tradycyjnej historii faktograficznej i idiograficznej, a tym bardziej nie wyczerpuje jej metodologia historii społeczno-gospodarczej. Zaczęły pojawiać się nowe kierunki badań, np. historia pobożności. Podobnie rozumiano tę kwestię na gruncie polskim. Ewa Danowska stwierdziła: „Lektura testamentów niesie wartość poznawczą w dziedzinie genealogii, biografistyki, stosunków panujących w rodzinie, funkcjonowania testatora w jego bliższym i dalszym środowisku, obyczajowości, mentalności, działalności gospodarczej, społecznej i politycznej. Testamenty są źródłem informacji o kulturze materialnej, działaniach charytatywnych zawartych w ostatniej woli czy wreszcie są istotne do badań nad właściwościami staropolskiego języka. Stanowią wyjątkowy typ dokumentu, który pozwala obejrzeć ludzi, stroje i sprzęty, którymi się otaczali, a z drugiej strony na podstawie tego samego aktu poznać wiarę i wyobrażenia religijne, uczucia i słabości, stosunek do ludzi, hierarchię wartości uznawanych w świecie doczesnym i wiecznym”, zob. *„Dług śmiertelności wypłacić potrzeba”. Wybór testamentów mieszczan krakowskich z XVII-XVIII wieku*, oprac. E. Danowska, Kraków 2011, s. VIII, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności*, t. 112.
- 4 „Człowiek stojący już na granicy wieczności i dokonujący obrachunku z życiem, niekiedy niemal spowiedzi, odsłaniający prawdę i nieukrywający lęku przed śmiercią”, zob. *Testamenty szlachty krakowskiej XVII-XVIII wieku. Wybór tekstów źródłowych z lat 1650-1799*, wybór i oprac. A. Falniowska-Gradowska, Kraków 1997, s. VIII, *Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności*, t. 86.
- 5 M. Nodl, *Średniowieczny testament jako anomalia*, [w:] *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII-XIX wiek)*, red. M.R. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa 2010, s. 149-160.
- 6 To odpowiedź na rozwijające się współcześnie dwa modele badań nad testamentami, w których coraz więcej miejsca zajmuje nowoczesne źródłoznawstwo, zob. H. Maniowska, *op. cit.*, s. 29-30.

Testamenty mieszczan bocheńskich (XVI-XVII wiek)

Testament przynosi wiele informacji o życiu osoby, która go pisała, dyktowała czy zaakceptowała istniejący formularz. W niniejszej publikacji akt ostatniej woli został przedstawiony jako dokument podporządkowany konwencji i źródło ukazujące wizerunek – choć niekompletny – testatora.

Autor poddał analizie 531 testamentów mieszczan (261 wystawionych przez mężczyzn, 256 przez kobiety, 14 małżeńskich) spośród 635 zachowanych aktów ostatniej woli mieszkańców nowożytnej Bochni, z których prawie 98% wpisano do ksiąg miejskich. Kwerendą objął głównie księgi miejskie, ale również inne źródła przechowywane m.in. w krakowskich archiwach – Archiwum Narodowym, Archiwum Prowincji OO. Bernardynów, Archiwum Kurii Metropolitalnej i parafii św. Mikołaja w Bochni.

Ramy czasowe książki determinuje stan zachowania źródeł. Jeden z najstarszych przeanalizowanych testamentów mieszczzańskich wystawił Mikołaj Długosz w 1487 r., najpóźniej oblatowany został zaś dokument Grzegorza Serkowskiego w 1787 r. Ponieważ trudno wysnuwać wnioski na podstawie zaledwie dziesięciu zachowanych testamentów z XVIII w., stulecie to nie zostało uwzględnione w badaniach, podobnie jak XV w. Autor ukazał jednak ogólnikowo różnice i podobieństwa w treści i formie testamentów pochodzących z tego czasu i tych z XVI i XVII w.

Podkreślić należy, iż dla wystawców, właścicieli dóbr i spadkobierców testamenty stanowiły element żywej pamięci i tradycji. W XVII-wiecznych aktach ostatniej woli szczególnie wyraźne było pragnienie zapewnienia pamięci o sobie testujących, którzy zachęcali odbiorców do modlitw za ich dusze lub wspominania ich zasług w mieście. Testament mimo upublicznienia w chwili wnoszenia do ksiąg miejskich nadal pozostawał bardzo osobistym aktem, który po śmierci testatora miał być odczytany w gronie rodziny i urzędników. W konsekwencji rozwoju antropologii kulturowej testamenty zaczęto pojmować inaczej niż tylko z perspektywy źródła,

dostrzegając w nich odzwierciedlenie osobistych interesów testujących oraz umysłowości czasów, w których powstawały. Szczególnie nowożytnie i przede wszystkim pisane ręcznie lub dyktowane akty ostatniej woli stanowią świadectwo piśmiennictwa przestrzeni prywatnej, które z czasem zaliczono do grupy egodokumentów. Testamentom zaczęto przyglądać się jako prywatnym i zarazem bardzo intymnym źródłom, dającym możliwość wglądu w świat przeżyć wewnętrznych oraz sposobów postrzegania rzeczywistości przez ich wystawców.

Z uwagi na odniesienie do testamentu jako źródła bardzo osobistego mówić można o nim jako o świadectwie i materiale do badania historii lokalnej. Zawarte w aktach ostatniej woli „bliskie” (lokalne i prywatne) historie miały niebagatelne znaczenie dla funkcjonowania tożsamości grup i jednostek. W związku z tym w książce nie zabrakło ujęcia testamentu w kontekście historii lokalnej i mikrohistorii.

Praca obejmuje dwie zasadnicze części – pierwsza zawiera charakterystykę źródeł, druga zaś prezentuje wyłaniające się z nich sylwetki testatorów. W pierwszym rozdziale została omówiona kultura testowania w Bochni. Autor scharakteryzował sytuacje skłaniające do testowania zarówno w czasie pokoju, z poczuciem bezpieczeństwa, jak i wobec zagrożenia życia. W ostatniej części rozdziału przedstawił zjawisko mariażu inwentarza z testamentem jako odpowiedź na niechęć do sporządzania inwentarzy pośmiertnych. Drugi i trzeci rozdział są ze sobą ściśle powiązane, najpierw bowiem omówiona została treść i struktura testamentu jako palimpsestu, a następnie poszczególne elementy jego budowy. Ta część prezentuje oczekiwania testatorów, wpływ szkoły parafialnej i urzędników na procedurę testowania, wzorce kulturowe oraz użyte w trakcie sporządzania testamentów słownictwo. Autor przeprowadził rozbiór dyplomatyczny aktu ostatniej woli zgodnie z pojęciami przyjętymi w dyplomatyce, uzupełnionymi o formuły wskazane przez językoznawców.

W czwartym rozdziale scharakteryzowana została grupa testatorów, których akty ostatniej woli, rozrządzenia i dyspozycje były przedmiotem badań. Jak wspomniano, obraz ten jest niekompletny, lecz na tyle pełny, na ile pozwoliły zachowane źródła – oprócz testamentów autor poddał analizie m.in. parafialne akta stanu cywilnego. Wykazał początkową dominację przedstawicieli władz miasta wśród testujących. Sporo miejsca zajęło omówienie symptomatycznej dla Bochni grupy, a więc wystawców związanych z żupą solną. Przedstawiona została struktura zawodowa i majątkowa oraz zasięg terytorialny kontaktów testatorów. W piątym rozdziale znalazła się charakterystyka relacji rodzinnych i społecznych, które wiązały testujących z ich sukcesorami, egzekutorami czy opiekunami

ostatniej woli. W szóstym rozdziale autor poruszył kwestię pobożności mieszczańskiej, niezwykle istotnej w kontekście testamentu jako dokumentu zawierającego liczne formuły religijne. Ukazany został stosunek testatorów do Boga i praktykowany przez nich kult maryjny i świętych z uwzględnieniem zgromadzonych dewocjonałów, o których informacje pojawiają się w źródłach. Pracę wieńczy opis zwyczajów związanych z pogrzebami mieszczańskimi. W aneksie znalazła się tabela zbiorczo ujmująca dane pochodzące z przeanalizowanych testamentów mieszczan bocheńskich i pozostałych mieszkańców Bochni.

Słowa kluczowe: Bochnia, testament, mieszczenie, sól, miasto

Summary

The Last Wills of the Burghers of Bochnia

(Sixteenth and Seventeenth Centuries)

A will carries substantial amounts of information about the life of the person who wrote it, dictated it or accepted the existing form. In this work, the last will is presented as a document subject to conventions and a source revealing an image, albeit an incomplete one, of the testator.

531 burghers' wills were analysed (261 belonging to men, 256 to women, 14 to married couples) of the 635 surviving last wills of the inhabitants of modern Bochnia, almost 98% of which were entered in the municipal records. The main sources queried were the municipal records, but also other sources held in Kraków archives and others: the National Archives, the Archives of the Province of the Bernardine Fathers, the Archives of the Metropolitan Curia and St. Nicholas Parish in Bochnia.

The timeframe of the book is determined by the state of preservation of the sources. One of the oldest burgher wills analysed was written by Mikołaj Długosz in 1487, while the most recent document by Grzegorz Serkowski was dated 1787. As it is difficult to draw conclusions on the basis of just ten extant wills from the eighteenth century, this century was not included in the study, nor was the fifteenth century.

It should be emphasised that for those making the wills; estate owners and heirs, wills were part of living memory and tradition. Particularly evident in seventeenth-century last wills was the desire to ensure that testators were remembered, encouraging readers to pray for their souls or to remember their contributions to the town. The will, despite being made public at the time it was filed in the municipal records, still remained a very personal act to be read out among family and officials after the testator's death. With the development of cultural anthropology, wills began to be understood differently than simply as source material, seeing in them a reflection of the personal interests of the testators and the mindset of the times in which they were made. Particularly modern and

primarily handwritten or dictated acts of the last will are evidence of the writing of private space, which over time have been classified as egodocuments. Wills began to be looked at as private and at the same time highly intimate sources, offering an insight into the world of inner experiences and the ways in which the testators perceived reality.

Given how a last will can be understood as a very personal source, we can speak of it as a testimony and material for the study of local history. The 'close' (local and private) histories contained in last wills were of considerable importance for the operation of the identity of groups and individuals. Consequently, this book frames the will in the context of local history and micro-history.

This work comprises two main parts. The first contains a description of the sources, while the second presents the profiles of the testators that emerge from them. The first chapter discusses the culture of writing wills in Bochnia. The chapter describes situations that prompted the writing of wills, both in peacetime, when there was a sense of security, and in others where there were life-threatening situations. The last part of the chapter presents the phenomenon of the marriage of the inventory with the will as a response to the reluctance to draw up post-mortem inventories. The second and third chapters are closely linked, as first the content and structure of the will as a palimpsest is discussed, followed by the elements of its construction. This part presents the expectations of testators, the influence of the parish school and clerks on the procedure of writing wills, cultural patterns and the vocabulary used in the making of the will. The author has carried out a diplomatic dissection of the act of the last will according to the concepts accepted in diplomacy, supplemented by formulas provided by linguists.

The fourth chapter describes the group of testators whose last wills, dispositions and instructions were studied. As mentioned, this picture is incomplete, but as complete as the surviving sources allowed: in addition to wills, parish civil status records and others were studied as well. Initially, town representatives were predominant among the testators. Significant space was devoted to the discussion of a group characteristic for Bochnia, i.e. testators connected with the salt mine. The professional and property structure and the territorial range of the testators' contacts were shown. The fifth chapter includes a characterisation of the family and social relationships that bound testators to their successors, executors or guardians of the last will. The sixth chapter addresses the issue of bourgeois piety, extremely important in the context of the will as a document containing numerous religious formulas. The testators' attitude to God

Summary

and their devotion to the cult of Virgin Mary and saints is shown, taking into account the collected devotional items mentioned in the sources. The work concludes with a description of customs connected with burgher funerals. The appendix contains a table summarising data from the analysed wills of Bochnia's burghers and other residents of Bochnia.

Keywords: Bochnia, last will, burghers, salt, town

Mirosław Płonka postawił sobie za cel wszechstronne zbadanie testamentów sporządzonych przez mieszkańców miasta Bochni w XVI-XVII w. Dysponował materiałem zamykającym się w przedziale lat 1487-1787. Ze względu jednak na ograniczoną liczbę zapisów z XV i XVIII w. w swoich dociekaniach skupił się na wskazanych wyżej dwóch stuleciach. Zaraz na wstępie odwołał się do postulatu badawczego zgłoszonego przed laty przez Feliksa Kiryka, współautora i współredaktora dziejów Bochni. Autor podszedł do tak wskazanego tematu w sposób bardzo kompleksowy. Jego badania obejmują bardzo szeroki zakres tematyczny, łączą w sposób bardzo udany analizy z zakresu historii społecznej i historii mentalności. [...] Praca [...] stanowi jedno z ciekawszych powstałych dotąd opracowań na temat testamentów mieszczańskich we wczesnonowożytnej Polsce.

Z recenzji prof. dr. hab. Krzysztofa Mikulskiego

Mirosław Płonka stworzył dzieło niezwykle ciekawe i oryginalne, którego wartość może zostać doceniona zarówno przez badaczy zajmujących się profesjonalnie nowożytnymi testamentami, historią społeczną i staropolską kulturą religijną, jak i przez pasjonatów historii lokalnej. Spośród dokonań analitycznych Autora najwyżej ocenić należy źródłoznawcze opracowanie testamentu nowożytnego, w tym głębokie i przemyślane refleksje na temat mechanizmów jego tworzenia, źródeł wiedzy i schematów retorycznych, wpływu czynników indywidualnych i instytucjonalnych dla wypracowania ostatecznego kształtu tekstu, jaki odnajdujemy w zachowanych zapisach. Bardzo ciekawa i zajmująco opisana jest również część społeczno-kulturowa pracy. [...] Oba pnie książki są w sumie wybitnym osiągnięciem naukowym i zdecydowanie zasługują na upowszechnienie, dyskusję i dalsze rozwinięcie.

Z recenzji dr. hab. Tomasza Wiślicza, prof. IH PAN

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

